

VOORWOORD

Het jaarverslag 2019-2020 van Bureau Voortijdig Schoolverlaten ligt voor U. Met dit jaarverslag brengen we verslag uit van de inspanningen en resultaten van Leerplicht en de Regionale Meld- en Coördinatiefunctie (RMC) in Parkstad-Limburg. U kunt zien hoe de zaken er voorstaan in de regio en in uw gemeente.

De nieuwe gemeente Beekdaalen heeft er ervoor gekozen om de leerplicht en RMC wet onder te brengen bij bureau VSV Parkstad. Hiertoe zijn dan ook de benodigde praktische en technische voorbereidingen getroffen om een soepele overgang op 1 augustus 2020 mogelijk te maken. Uiteraard zijn wij blij met het vertrouwen dat de gemeente Beekdaalen aan ons bureau heeft geschonken.

Het coronavirus heeft het afgelopen jaar een grote impact gehad op het functioneren van bureau VSV. Op zondag 15 maart 2020 besloot het kabinet de scholen te sluiten. Scholen moesten razendsnel omschakelen naar online onderwijs vanuit thuis. De leerplichtwet werd plotseling van ondergeschikt belang. Deze omschakeling was niet voor alle ouders en leerlingen even gemakkelijk. In goed overleg met het onderwijs en andere ketenpartners zijn de consultants ingezet om waar nodig te interveniëren waar geen goed contact of onderwijs tot stand kwam. De consultants hebben zowel telefonisch, via whatsapp of voordeurgesprekken hun bijdrage kunnen leveren. Langzaam worden nu ook de gevolgen van de coronacrisis duidelijk op meerdere leefgebieden. Het zal de groep jongeren waar wij ons voor inzetten helaas hard raken. De krapte op de arbeidsmarkt zal tot verdringing leiden, maar ook werkgevers hebben het zwaar. Het zal veel van hen vragen om vanuit hun maatschappelijke verantwoordelijkheden jongeren met een afstand tot de arbeidsmarkt kansen te blijven bieden.

De medewerkers van VSV hebben zich zeer flexibel en betrokken opgesteld tijdens de crisis maar we realiseren ons terdege dat ons een nog grotere uitdaging wacht. We gaan er met zijn allen voor om onze jongeren een duurzame plek in de samenleving te geven, want dat verdienen ze.

Jacqueline Janssen
Bureauhoofd VSV Parkstad Limburg

LEERPlicht EN KWALIFICATIEPlicht

De Leerplichtwet

In de Leerplichtwet zijn de leerplicht en de kwalificatieplicht geregeld. De wet is bedoeld om het recht op onderwijs te garanderen voor alle kinderen en jongeren in Nederland. Onderwijs en een startkwalificatie (minimaal diploma HAVO, VWO of MBO niveau 2) vergroten de kansen op de arbeidsmarkt.

Leerplicht

Leerplicht geldt voor jeugdigen van 5 tot en met 16 jaar, vanaf de eerste schooldag van de maand nadat een kind 5 jaar wordt tot het einde van het schooljaar waarin de jongere 16 jaar is geworden. Na de leerplicht gaat de kwalificatieplicht gelden.

De meeste kinderen gaan al naar school als ze 4 jaar zijn. Ze vallen dan nog niet onder de Leerplichtwet, maar voor hen gelden wel de regels die de school voert over aanwezigheid en het volgen van het onderwijs. Ouders kunnen een beroep doen op vrijstelling van de leerplicht. Dit kan alleen in uitzonderingsgevallen. Bijvoorbeeld omdat een kind door lichamelijke of psychische oorzaken niet naar school kan gaan.

In Parkstad werken we vanuit een preventieve aanpak. We benaderen ook de ouders van de vierjarigen die niet op een school staan ingeschreven. In een enkel geval is een kind er om sociaal/medische redenen niet aan toe om naar het basisonderwijs te gaan. Om een goede inschatting te maken wordt binnen Parkstad al in de voorschoolse fase gekeken of een leerling de overstap met vier jaar naar het basisonderwijs kan maken. Hierbij wordt, indien nodig, gebruik gemaakt van het knooppunt voorschoolse voorziening met primair onderwijs. Desondanks blijven er ook ouders die, om hun moverende reden, ervoor kiezen hun 4-jarig kind niet naar school te sturen.

Als gevolg van het coronavirus zijn de scholen tijdelijk fysiek gesloten geweest en is er online onderwijs gegeven. Aansluitend op de sluiting zijn de leerlingen weer deels naar school gegaan en deels thuis gebleven met thuisonderwijs. In beide perioden is er, conform kabinetsbeleid, niet gehandhaafd in het kader van de leerplichtwet.

Kwalificatieplicht

Met de kwalificatieplicht wordt de leerplicht verlengd tot de dag dat de jongere een startkwalificatie heeft gehaald, of tot de dag dat de jongere 18 jaar wordt. De kwalificatieplicht verplicht alle jongeren een volledig onderwijsprogramma te volgen. De kwalificatieplicht betekent niet altijd vijf dagen per week in de schoolbanken. Het is ook mogelijk om met combinaties van leren en werken aan de kwalificatieplicht te voldoen, zoals de beroepsbegeleidende leerweg in het MBO.

Voor jongeren van de Praktijkschool en het voortgezet speciaal onderwijs geldt de kwalificatieplicht alleen als zij een uitstroomprofiel onderwijs hebben. In Parkstad werken we vanuit de missie: 'Vanuit een unieke bevoegdheid bewaakt bureau VSV het leerrecht en ondersteunt jeugdigen waar nodig als verbindende partner in de keten'. De jongere moet klaar zijn om een passende plek in de samenleving te krijgen'. Als het even niet lukt op school, onderzoeken we wat jongeren nodig hebben om hen weer perspectief te bieden, zodat zij een onafhankelijk bestaan kunnen leiden. Met name voor de consultants kwetsbare jongeren zijn dit intensieve ondersteuningstrajecten.

LEERLINGEN VAN 5 TOT 18 JAAR OUD

Leerplichtige leerlingen

2.185	2.790	8.634	4.263	3.749	1.072	1.357	24.050
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	--------

Kwalificatieplichtige leerlingen

390	488	1.425	690	661	183	213	4.050
-----	-----	-------	-----	-----	-----	-----	-------

Totaal

2.575	3.278	10.059	4.953	4.410	1.255	1.570	28.100
-------	-------	--------	-------	-------	-------	-------	--------

● Beekdaalen*	● Heerlen	● Landgraaf	● Voerendaal
● Brunssum	● Kerkrade	● Simpelveld	● Parkstad

* Gebied Nuth en Onderbanken

VRIJSTELLING VAN DE LEERPLICHT

Psychische en/of lichamelijke gronden

Dit schooljaar hebben we opnieuw gestreefd naar het terugdringen van de medische vrijstellingen. Echter moeten we constateren dat deze dit schooljaar opnieuw zijn gestegen: van 64 leerlingen naar 81 leerlingen. Een forse stijging van 26,5%. De achtergrond van deze toename is niet bij VSV bekend. In totaal zijn er 35 nieuwe vrijstellingen afgegeven, waarvan de 4- en 5-jarigen zijn toegenomen met 14 leerlingen. Deze leerlingen zijn geplaatst binnen het MKD (medisch kinder dagverblijf), vanwege hun problematiek of zijn nog niet schoolrijp. Daarnaast hebben enkele langdurige thuiszitters een vrijstelling ontvangen.

We vragen bij elke aanvraag advies aan de Samenwerkingsverbanden PO en VO. Om de vrijstellingen en het vervolg hiervan goed in beeld te houden is dit schooljaar de casuïstiek meerdere keren doorgesproken en waar dit nodig bleek acties eerder uitgezet.

Komend schooljaar zullen we deze samenwerking verder intensiveren. De aanvragen van de medische vrijstellingen worden besproken in een knooppunt zodat we met de betrokken partners een goede foto van de situatie kunnen maken. Wij hopen hierdoor dat er in sommige situaties middels maatwerk toch toegeleid kan worden naar onderwijs.

Bezoek school buitenland

Bureau VSV verleent ook vrijstellingen voor leerlingen die een school in het buitenland bezoeken. Deze vrijstellingen zijn gedaald van 283 naar 275 leerlingen.

VRIJSTELLINGEN

Lichamelijke of psychische gronden

Bedenking tegen de richting van alle scholen op redelijke afstand

Schoolbezoek in België

Schoolbezoek in Duitsland

Schoolbezoek in overig buitenland

Volgen van ander onderwijs

Vervangende leerplicht

8	3	24	21	18	3	4	81
3	0	1	1	0	1	0	6
31	15	46	15	13	5	6	131
0	3	4	109	4	5	0	125
0	3	10	6	0	1	0	20
1	1	2	0	0	0	0	4
0	1	3	0	0	0	0	4
43	26	90	152	35	15	10	371

Beekdaelen*

Brunssum

Heerlen

Kerkrade

Landgraaf

Simpelveld

Voerendaal

Parkstad

* Gebied Nuth en Onderbanken

Totaal

Bezwaren tegen de richting van het onderwijs

Het is belangrijk deze vrijstelling ook onder de aandacht te brengen. Deze vrijstelling houdt dus in dat ouders/verzorgers een beroep kunnen doen op deze vrijstelling wanneer zij bezwaren hebben tegen de richting van het onderwijs op redelijke afstand van de woning. Een voorwaarde is dat het kind nog niet op een school heeft staan ingeschreven. In Parkstad betreft dit zes kinderen waarvan twee uit één gezin. Dit thema is voortgekomen uit de casuïstiek vanuit het project Handle with Care, waar bureau VSV een belangrijke taak in heeft. Normaal gesproken zet bureau VSV de politiemelding huiselijk geweld door naar de school. In dit geval kon dit niet omdat de kinderen vrijgesteld waren van onderwijs.

Ontwikkelingen:

Doordat deze kinderen vrijgesteld zijn van onderwijs, is er weinig tot geen zicht op deze groep en blijven ze onder de radar. Iets waar bureau VSV zich zorgen over maakt. Daarom is bureau VSV recent aan de slag gegaan om hier een ander beleid op te maken. In samenwerking met verschillende instanties zoals Defence for Children, Augeo, Veilig Thuis en Ingrado wordt dit beleid op dit moment ontwikkeld. We hopen dat dit landelijk betekenis gaat krijgen zodat het recht op onderwijs en de zorg voor deze kinderen hoog op de agenda blijft staan.

ABSOLUUT VERZUIM

Totaal	2	0	2	4	2	0	0	10
Langer dan 3 maanden	2	0	2	4	2	0	0	10
Langer dan 4 weken	2	0	2	4	1	0	0	9
Weer ingeschreven op of voor 01-08-2019	0	0	1	0	0	0	0	1
Geëmigreerd*	1	0	0	1	1	0	0	3
Vrijstelling	0	0	0	1	0	0	0	1

● Beekdaelen* ● Heerlen ● Landgraaf ● Voerendaal
● Brunssum ● Kerkrade ● Simpelveld ● Parkstad

* Gebied Nuth en Onderbanken

PRIMAIR ONDERWIJS

Afgelopen schooljaar hebben de consultants de SBO- en basisscholen een aantal keren bezocht. Zo is er een enkele keer een voorlichting gegeven en hebben er verschillende schoolcontroles plaatsgevonden. Normaliter spreken we van minimaal drie bezoeken per schooljaar, echter door het coronavirus zijn op de scholen de laatste fysieke bezoeken niet doorgegaan. De consultants hebben in de coronatijd wel geregeld telefonisch contact met de scholen gehad en hebben zo op deze manier toch hun contactmomenten gehad. Ten tijde van de coronacrisis was het uitgangspunt dat er vanuit leerplicht niet handhavend zou worden opgetreden. Wel heeft de inzet van bureau VSV een belangrijke signalerende functie gehad. De consultants hebben intensief contact gehad met de scholen en waar nodig acties uitgezet zoals het versturen van een brief of voordeurbezoeken, dit wanneer er bijvoorbeeld geen contact tot stand kwam. In sommige gevallen betekende dit dat leerplicht wel in contact kwam met leerlingen en ouders, waar de scholen dit eerder niet lukte.

Scholen meldden tevens wanneer kinderen niet deelnamen aan het online lesprogramma. Ook dan werd er contact gelegd. Op het moment dat de scholen hun deuren weer openden, meldden veel scholen over angst bij ouders die hun kinderen vanwege hun gezondheid niet naar school wilden laten gaan. Hier hebben wij vervolgens een bemiddelende rol gehad. In sommige gevallen is het gelukt kinderen weer toe te leiden naar school.

Bij alle leerlingen die uit beeld waren, zijn in samenwerking met partners de nodige acties uitgezet.

Een opvallendheid dit schooljaar is dat consultants eerder bij 4-jarigen die reeds op school staan ingeschreven, betrokken worden in verband met verschillende problematiek. Zo is er een voorbeeld waarbij een leerling nog niet op school kan starten omdat het nog niet zindelijk is. Ook spelen er een aantal casussen waarbij de leerling is aangemeld op school maar niet is gestart. Dit heeft in één geval met corona te maken en in een ander geval met een verhuizing. De contacten met deze gezinnen verlopen erg moeizaam. Tot slot loopt er een procedure vrijstelling 'bewaar tegen de richting van het onderwijs' waarbij de regelgeving de casus complex maakt. In alle gevallen zijn verschillende ketenpartners betrokken die gezamenlijk tot een oplossing proberen te komen.

Verzuimmeldingen PO

Het aantal meldingen primair onderwijs, inclusief speciaal onderwijs, is dit schooljaar moeilijk te vergelijken met voorgaande jaren in verband met de coronacrisis. Zoals aangegeven zijn de meldingen anders van aard vanaf de sluiting van de scholen op 16 maart 2020 tot aan de zomervakantie.

Het primair onderwijs heeft dit jaar hun verzuimmeldingen goed gemeld via DUO. In het schooljaar 2018-2019 werden er 116 DUO-meldingen gedaan, ten opzichte van 185 meldingen in het schooljaar 2019-2020. Dit is een stijging van ruim 37%. Vooral 'overig verzuim' is gemeld via DUO. De stijging is toe te schrijven aan het coronagerelateerd verzuim.

VOORTGEZET ONDERWIJS

Aan elke school binnen het voortgezet onderwijs in Parkstad is een consulent vanuit Bureau VSV verbonden. Deze consulent is een dagdeel per week aanwezig op het VMBO en op afroep beschikbaar voor HAVO/VWO-leerlingen. Op het VMBO betekent dit dat bij zes of meer verzuimmeldingen de consulent in gesprek gaat met de leerling. Dit zijn de BAS-gesprekken: Bewust Aanwezig op School. Bij HAVO/VWO liggen deze verzuimmeldingen hoger. Daarnaast verzorgt de consulent ook leerplichtcontroles en voorlichtingen. Op deze manier gaat Bureau VSV zo preventief mogelijk te werk.

Vanaf het moment dat de scholen dicht zijn gegaan vanwege de coronacrisis, hebben de consulenten veel contact gehad met de scholen over leerlingen die niet deelnamen aan het online lesprogramma of leerlingen die uit beeld waren. De consulent heeft hier acties op uitgezet zoals het sturen van een brief, telefonisch contact of een voordeurbezoek. In de meeste gevallen leverde dit contact én zicht op de situatie achter de voordeur. In sommige gevallen werd duidelijk dat de leerling niet beschikte over de faciliteiten zoals internet of een laptop. Dit werd vervolgens met school opgepakt en waar mogelijk opgelost.

Enkele scholen hebben aangegeven dat ze het spijtig vonden dat bureau VSV niet meer kon betekenen dan enkel signaleren en bemiddelen en hadden graag gezien dat de consulent had kunnen handhaven.

Sommige leerlingen hebben gebruik gemaakt van het feit dat leerplicht de handhavende functie niet kon toepassen en namen niet deel aan het online lesprogramma. Daarnaast zijn er ook leerlingen geweest, die met goedkeuring van ouders, gewerkt hebben in plaats van deel te nemen aan het lesprogramma. Ook in deze gevallen heeft bureau VSV contact gelegd en men gewezen op het deelnemen aan onderwijs.

Alle leerlingen zijn inmiddels in beeld.

Verzuimmeldingen VO

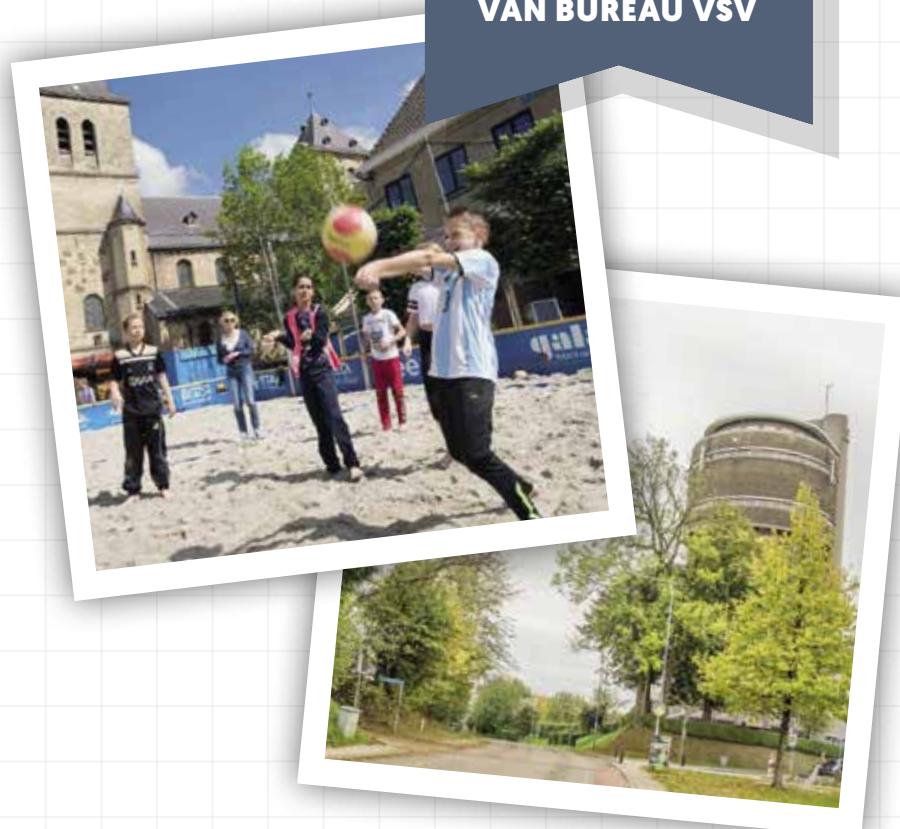
Het aantal meldingen voortgezet onderwijs, inclusief voortgezet speciaal onderwijs, is dit schooljaar moeilijk te vergelijken met voorgaande jaren in verband met de coronacrisis. Zoals aangegeven zijn de meldingen anders van aard vanaf de sluiting van de scholen op 16 maart 2020 tot aan de zomervakantie.

Het aantal DUO-meldingen is afgenomen van 1382 meldingen in het schooljaar 2018-2019 ten opzichte van 848 meldingen in het schooljaar 2019-2020. Dit is een afname van 63%. Dit is echter wel te verklaren omdat er tijdens de coronacrisis geen verzuimmeldingen van 16 uur in 4 weken plaatsvonden.

KNOOPPUNTEN PO/VO

In het verleden was bureau VSV op afroep een deelnemer aan het knooppunt. Dit schooljaar zijn wij een vaste kernpartner van het knooppunt geworden. De knooppunten zijn dit jaar dan ook meer bijgewoond en structureler van aard geworden. De consulenten worden meer en eerder betrokken bij de knooppunten wanneer er sprake is van verzuim of dreigende schooluitval. Een aantal scholen heeft op voorhand de knooppunten vastgelegd waardoor deze op vastgestelde momenten plaatsvonden en de partners ook aanwezig konden zijn. Veel consulenten hebben dit als prettig ervaren.

De frequentie en uitvoering van de knooppunten zijn veranderd tijdens corona: er zijn minder knooppunten geweest en wanneer deze plaatsvonden is dit online gebeurd. In een later stadium van de coronacrisis is de frequentie van de knooppunten weer toegenomen en hebben soms zelfs weer fysiek plaatsgevonden. Hierbij zijn de coronamaatregelen in acht genomen. Men geeft aan dat deze fysieke momenten de voorkeur blijven hebben, gezien de soms pittige en complexe overleggen.

RELATIEF VERZUIM - HET AANTAL LEERLINGEN DAT VERZUIMD HEEFT

Relatief verzuim totaal (16 uur in 4 weken)	37	72	254	109	83	13	16	584
Waarvan herhaald	13	26	113	42	33	2	4	233
Waarvan luxe verzuim	4	2	15	0	2	3	0	26

PROCESVERBALEN

Processen-verbaal relatief verzuim	1	4	9	1	3	0	0	18
Processen-verbaal luxe verzuim	1	0	4	0	0	0	0	5
Processen-verbaal absoluut verzuim	1	0	0	2	1	0	0	4

- Beekdaalen*
- Brunssum
- Heerlen
- Kerkrade
- Landgraaf
- Simpelveld
- Voerendaal
- Parkstad

* Gebied Nuth en Onderbanken

RELATIEF VERZUIM

PO								
Relatief verzuim 16 u/4weken	0	1	14	5	5	0	0	25
Luxe verzuim	1	0	11	0	0	0	0	12
Overig verzuim (te laat komen, zorgen)	0	5	101	28	11	2	1	148
TOTAAL PO	1	6	126	33	16	2	1	185

VO								
Relatief verzuim 16 u/4weken	13	50	90	90	31	8	9	291
Luxe verzuim	7	10	19	0	2	3	0	41
18+ verzuim (4 weken)	0	1	3	0	0	0	0	4
Overig verzuim (te laat komen, zorgen)	12	50	234	101	87	18	10	512
TOTAAL VO	32	111	346	191	120	29	19	848

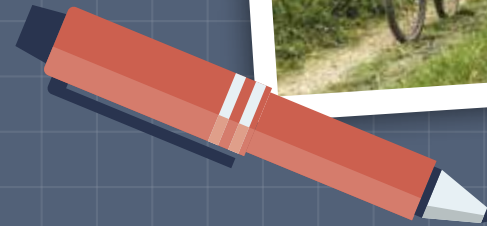
(V)SO								
Relatief verzuim totaal 16 u/4weken	11	1	80	3	18	0	1	114
Luxe verzuim	0	0	1	0	0	0	0	1
Overig verzuim (te laat komen, zorgen)	1	1	25	7	5	0	0	39
TOTAAL (V)SO	12	2	106	10	23	0	1	154

MBO								
Relatief verzuim totaal 16 u/4weken	46	80	323	131	108	10	10	708
Luxe verzuim	0	0	0	0	0	0	0	0
18+ verzuim (4 weken)	8	23	109	38	30	3	5	216
Overig verzuim (te laat komen, zorgen)	5	15	40	13	10	0	2	85
TOTAAL MBO	59	118	472	182	148	13	17	1009

Totaal								
Relatief verzuim totaal 16 u/4weken	70	132	507	229	162	18	20	1138
luxe verzuim	8	10	31	0	2	3	0	54
18+ verzuim (4 weken)	8	24	112	38	30	3	5	220
Overig verzuim (te laat komen, zorgen)	18	71	400	149	113	20	13	784
TOTAAL ALLE SCHOOLSOORTEN	104	237	1050	416	307	44	38	2196

● Beekdaelen* ● Brunssum ● Heerlen ● Kerkrade ● Landgraaf ● Simpelveld ● Voerendaal ● Parkstad

* Gebied Nuth en Onderbanken

THUISZITTERS

Ondanks de hoop en ambitie dat passend onderwijs tot minder thuiszitters zou leiden, hebben we dit jaar opnieuw veel leerlingen gehad die thuiszitten. Redenen zijn: psychische of gedragsproblematiek, onwil van leerling of ouders, plaatsingsproblemen, problemen met het leerlingenvervoer of, incidenteel, wachtlijsten in de hulpverlening of onderwijs. Samen met ketenpartners proberen we dit door het organiseren van knooppunten zo snel mogelijk op te lossen. In de praktijk zien we dat wanneer een leerling korter dan drie maanden thuiszit, deze gemakkelijker terug te leiden is naar het onderwijs dan wanneer een leerling drie maanden of langer thuiszit. Deze laatste groep heeft dan inmiddels een enorme afstand tot het onderwijs. Opvallend is dat dit schooljaar er veel thuiszitters waren met psychische problematiek.

Afgelopen schooljaar zaten 126 leerlingen (46+80) vier weken of langer thuis ten opzichte van 105 thuiszitters in het schooljaar 2018-2019. Dit is een toename van bijna 20% en wederom een stijging. Enkele langdurige thuiszitters hebben een vrijstelling gekregen. Dit heeft echter niet geleid tot minder thuiszitters.

Het aantal thuiszitters is niet gestegen tijdens de coronacrisis. Daarentegen heeft het wel zaken in de weg gestaan met betrekking tot het inzetten of continueren van ondersteuning en zorg. Dit heeft in eerste instantie stilgelegd maar is later weer opgestart.

Een nieuw ingevoerde methode dit jaar is de thuiszitterstool; voortgekomen uit de samenwerking tussen het Samenwerkingsverband VO Parkstad en bureau VSV. Door de verantwoordelijkheid meer bij school te leggen, worden de thuiszitters door de VO-scholen in de thuiszitterstool geplaatst. School, het Samenwerkingsverband VO Parkstad, bureau VSV en ouders hebben hiertoe toegang. Dit is een (afgeschermd) digitaal platform waar de voortgang bijgehouden wordt en men kan zien wat de stand van zaken is. Deze informatie kan aansturen op vervolgacties. De meeste scholen vullen dit format consequent, sommige scholen moeten op momenten aangespoord worden. Door bureau VSV en het Samenwerkingsverband VO worden de thuiszitters elk kwartaal nogmaals gemonitord of de trajecten van de thuiszitters

doorlopen worden. De primaire verantwoordelijkheid ligt binnen het knooppunt en deze zijn dit schooljaar goed verlopen.

Ontwikkelingen:

- Er wordt met de keten onderzocht wat de reden is van thuiszitten. Om thuiszitten te voorkomen wordt er meer ingezet op preventie en wordt er op enkele VO-scholen specifieke expertise ingezet om in een vroeg stadium leerlingen bij hun problematiek te kunnen ondersteunen. Dit gebeurt op school, vindplaats is immers werkplaats.
- Sommige scholen hebben al aangegeven dat zij het thuisonderwijs deels blijven handhaven. Er zijn verschillende leerlingen geweest die hier veel baat bij hebben gehad en nu juist wél mee konden komen. Dit is mogelijk ook een methode voor de leerlingen die thuiszitten om onderwijs te kunnen blijven volgen of om thuiszitters zelfs te voorkomen.

Wij signaleren het volgende:

- Wij zien dat er voor sommige jongeren nog steeds geen geschikt alternatief is en zullen hier in het jaarplan aandacht voor vragen.

THUISZITTERS

Thuiszitter op of voor 8/1/2019

PO	0	0	6	2	1	0	0	9
VO	0	3	7	6	4	1	1	22
(V)SO	0	0	3	0	2	0	1	6
MBO	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	0	3	16	8	7	1	2	37

Thuiszitter tussen 02-08-2019 en 31-07-2020

PO		2	8	2	4	2	1	19
VO	1	8	23	4	5	1	2	44
(V)SO	2	2	6	2	2	1	2	17
MBO	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	3	12	37	8	11	4	5	80

Langer dan 3 maanden

PO	0	2	10	3	4	2	0	21
VO	1	10	26	10	9	2	3	61
(V)SO	2	1	6	2	4	1	3	19
MBO	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	3	13	42	15	17	5	6	101

Opgelost

PO	0	0	9	3	3	0	1	16
VO	0	5	10	3	5	2	1	26
(V)SO	1	1	2	1	2	0	1	8
MBO	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	1	6	21	7	10	2	3	50

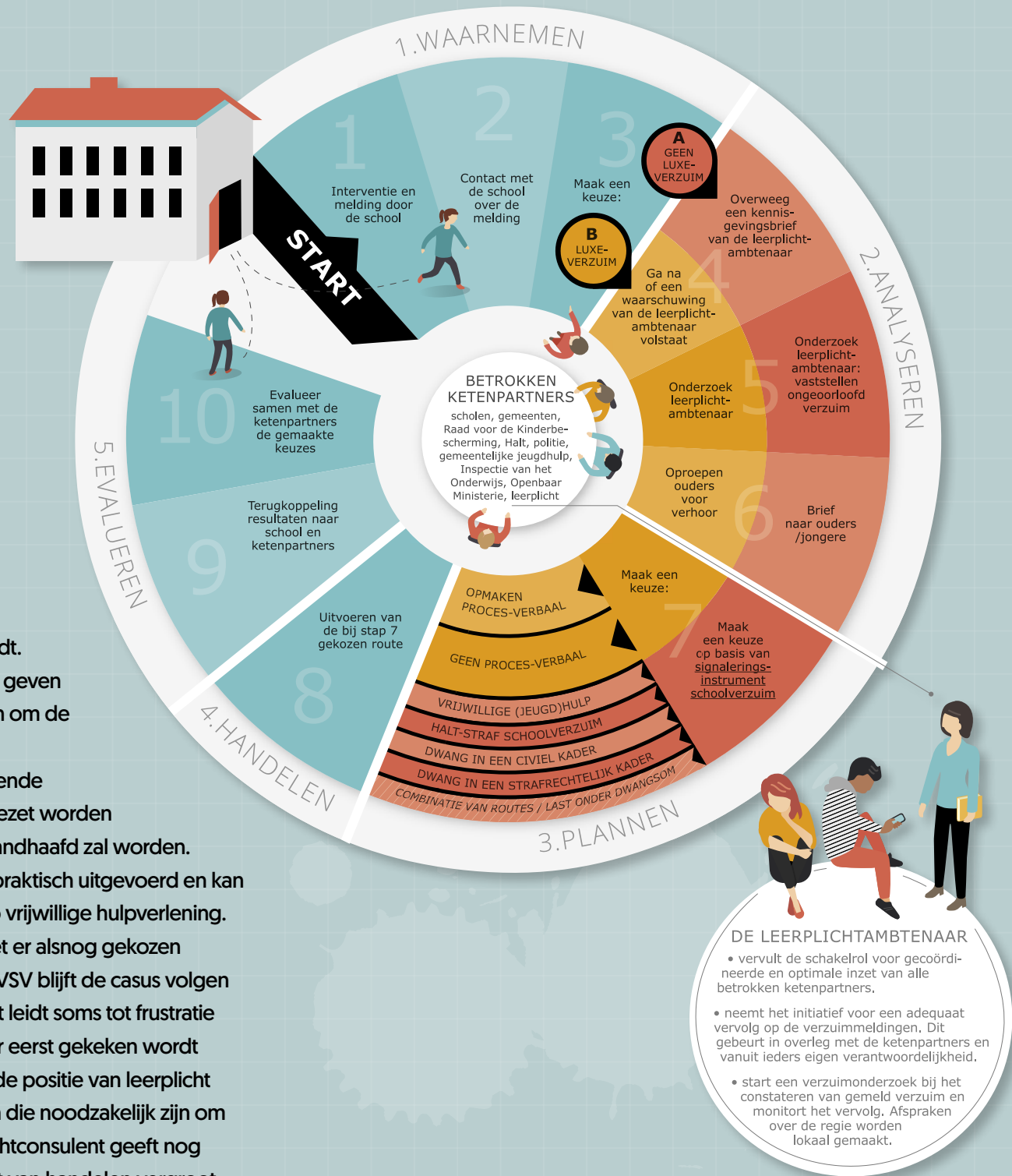
● Beekdaelen*
● Heerlen
● Landgraaf
● Voerendaal
● Brunssum
● Kerkrade
● Simpelveld
● Parkstad

* Gebied Nuth en Onderbanken

MAS (METHODISCHE AANPAK SCHOOLVERZUIM)

Bij ongeoorloofd schoolverzuim wordt de MAS gehanteerd en wordt middels een stappenplan gewerkt. School meldt ongeoorloofd verzuim bij Bureau VSV. Vervolgens start de consulent het onderzoek en bekijkt welke vervolgstappen noodzakelijk zijn. Dit kan inzet vrijwillige (jeugd)hulpverlening zijn, een halt-interventie, gedwongen hulp in civiel kader of een strafrechtelijk traject. Bureau VSV vervult een schakelrol tussen verschillende instanties en ziet samen met ketenpartners er op toe dat de interventie of hulp wordt ingezet en uitgevoerd. Door dit stappenplan moeten de verwachtingen over ongeoorloofd schoolverzuim van en naar ketenpartners duidelijk worden. We zien in de praktijk echter dat er nog regelmatig om een strafrechtelijk traject als oplossing gevraagd wordt. Dit blijft een terugkerend thema. De consulenten geven zowel aan leerlingen en docenten voorlichtingen om de aanpak uit te leggen.

In veel gevallen van verzuim speelt er onderliggende problematiek. Hier moet primair (jeugd)hulp ingezet worden voor de leerling en/of het gezin, voordat er gehandhaafd zal worden. Middels de knooppunten wordt de MAS direct praktisch uitgevoerd en kan er in veel gevallen preventief ingezet worden op vrijwillige hulpverlening. Wanneer dit niet het gewenste effect heeft, moet er alsnog gekozen worden voor een van de andere routes. Bureau VSV blijft de casus volgen en schaaft pas op wanneer dit noodzakelijk is. Dit leidt soms tot frustratie bij verschillende partijen, echter is het zaak dat er eerst gekeken wordt naar inzet van ondersteuning. Desondanks blijft de positie van leerplicht ongewijzigd en zullen de stappen gezet worden die noodzakelijk zijn om het verzuim te stoppen. De status van de leerplichtconsulent geeft nog altijd een bijzondere autoriteit wat de effectiviteit van handelen vergroot.

ASIELZOEKERS OF EERSTE OPVANG ANDERSTALIGEN (EOA)

De uitvalcijfers van deze doelgroep blijven in Parkstad hoog vanwege de specifieke problematiek van deze jongeren, het grote risico op schooluitval en het sterk wisselende volume van deze doelgroep.

Ondanks de vele inspanningen van alle betrokkenen en combitrajecten [entree en inburgering] blijven er hiaten in de aanpak. Om beter op elkaar aan te sluiten is er een afstemmingsoverleg opgestart tussen gemeenten, jongeren en onderwijs. Resultaten zijn er door de coronacrisis nog niet. Nu vraagt dit nog om extra inzet van de leerplichtconsulent en de consulent kwetsbare jongeren voor nieuwkomers. Deze doelgroep heeft onevenredig veel last van de coronacrisis. Een direct gevolg van het online onderwijs is dat de jongeren de Nederlandse taal veel minder gehoord en gesproken hebben tijdens en rondom de lessen op school. Op dit moment wordt er samen met het onderwijs naar mogelijkheden gezocht om deze ontstane taalachterstand alsnog in te lopen. Gedacht wordt om de herfstvakantie hiervoor in te zetten.

DAG VAN DE LEERP LICHT

Vanaf 2020 vindt er in maart geen Dag van de Leerplicht meer plaats. Ingrado kiest ervoor om een andere dag te organiseren passend bij de ontwikkeling van leerplicht naar leerrecht. Deze dag zal jaarlijks plaatsvinden op 20 november, de Dag voor de Rechten van het Kind en heet voluit: Dag van het Recht op Onderwijs en Ontwikkeling. Bureau VSV zal komend schooljaar hier ook een bijdrage aan leveren. De uitvoering is nog in ontwikkeling.

MBO

Het Middelbaar Beroepsonderwijs stond dit jaar vooral in het teken van de fusie tussen het Leeuwenborghcollege en het Arcuscollege tot het Vistacollege. Op alle terreinen is gezocht naar de beste aanpak waaronder ook een degelijke aanwezigheidsregistratie. Inmiddels wordt het verzuim in het hele Vista op een zelfde wijze in Eduarte geregistreerd. In de verzuimaanpak zijn verschillen waar te nemen tussen de verschillende opleidingen. Dit blijft een punt van aandacht in de gesprekken tussen de opleidingsmanagers enerzijds en de VSV-consulenten anderzijds. Daarnaast blijven er ook accentverschillen tussen de drie subregio's in Zuid-Limburg. Vanuit het MBO blijft ook de vraag om een meer eenduidige aanpak door de drie RBL's in de regio.

Mede door de fusie worden opleidingen in toenemende mate op Zuid-Limburgse schaal aangeboden. Dit leidt tot meer reisbewegingen, maar vraagt ook om intensievere regionale samenwerking.

Als gevolg van de coronacrisis zijn alle ROC's abrupt moeten overschakelen op online- of afstandsonderwijs. Dit was natuurlijk voor docenten en leerlingen een forse omslag waarin men op zeer korte tijd een alternatief programma heeft gerealiseerd. Een groot deel van de studenten heeft dit positief opgepakt en waar noodzakelijk is er maatwerk voor de leerlingen geleverd. De VSV-consulenten zijn ingezet waar er niet of nauwelijks deelgenomen werd aan het online onderwijs. De VSV-consulenten wisten via telefoon, whatsapp of voordeurgesprekken met regelmaat weer contacten te leggen. Doordat de verzuimregistratie niet meer mogelijk was duurde het uiteraard langer voordat VSV-inzet op dat gebied noodzakelijk bleek.

Binnen het MBO wordt nu ook het MBO-knooppunt doorontwikkeld zodat het inzetbaar is voor alle 18 Zuid-Limburgse gemeenten. Dit is een positieve ontwikkeling waarbij de school als vindplaats dient voor niet onderwijs-gerelateerde problematiek. De VSV-consulenten werken hier nauw samen met de andere ketenpartners zoals schoolmaatschappelijk werk, GGD-jeugdarts en schuldhulpverlening.

VERDELING MBO-DEELNEMERS PARKSTAD, <23 JAAR, OP 01-10-2019

Met en zonder startkwalificatie, inclusief (heel) Beekdaelen.

AANPAK VOORTIJDIG SCHOOLVERLATEN (RMC-AANPAK)

RMC-functie staat voor Regionale Meld- en Coördinatiefunctie voortijdig schoolverlaten.

Doel van de RMC-functie is het scheppen van voorwaarden voor jongeren om de voor hen hoogst haalbare en meest passende onderwijs- en/of arbeidsmarktpositie te bereiken. Het betreft hier jongeren tot 23 jaar. De RMC-functie omvat drie taken (vastgelegd in wetgeving):

- *een sluitende melding en registratie van alle jongeren tussen 12 en 23 jaar die niet op school zitten en nog geen startkwalificatie behaald hebben. Een startkwalificatie is minimaal diploma havo, vwo of mbo niveau 2;*
- *benaderen en zorgdragen voor begeleiding van jongeren die zijn uitgevallen, gericht op terugleiden naar school, werk of een combinatie daarvan;*
- *coördineren en initiëren van samenwerking tussen alle belangrijke partijen die te maken hebben met deze jongeren en het onderhouden van dit netwerk.*

Bureau VSV volgt in Parkstad elke jongere tot 23 jaar die nog geen startkwalificatie heeft. We proberen deze jongere zoveel mogelijk op school te houden. Als de jongere toch uitvalt, kijken onze consulenten eerst of zij de jongere terug naar school kunnen begeleiden. Als dit niet kan, zullen zij indien nodig de jongere begeleiden naar de sociale diensten of hulpverlening. In dit kader zijn 2136 onderzoeken uitgevoerd, en zijn 875 jongeren in begeleiding genomen. Dit is ongeveer evenveel als in het voorgaande schooljaar (860) en alleen mogelijk omdat hiervoor extra formatie beschikbaar was. Dit komt mede door de nieuwe taak om ook de doelgroep jongeren in een kwetsbare positie (praktijkonderwijs, voortgezet speciaal onderwijs, Entreeopleiding) te begeleiden. Hiervoor zijn de consulenten kwetsbare jongeren ingezet.

We merkten in het eerste deel van dit schooljaar dat er een krapte op de arbeidsmarkt is ontstaan waardoor een aantal jongeren eerder in de verleiding kwamen om voor werk te kiezen in plaats van de opleiding af te maken. In het tweede deel van dit schooljaar is dit beeld door de coronacrisis abrupt omgeslagen. Door de crisis zijn veel jongeren hun (bij)baantje kwijt geraakt en is het vinden van werk lastig geworden. De vraag naar leerwerkplekken zodat ze ook al werkende beroepscertificaten of diploma kunnen behalen is ook alleen maar toegenomen waarbij veel werkgevers last hebben van de economische recessie. Met name voor de kwetsbare jongeren zal dit tot problemen gaan leiden. De aanpak Voordeel en Vervolg zou aan deze behoefte moeten gaan voldoen doch ook hier speelt de coronacrisis op.

VOORLOPIGE AANTALLEN VSV-ERS 2018-2019

Het landelijk percentage voortijdig schooluitvallers is gestegen van 1,91% naar 2,01%, het percentage voortijdig uitvallers in Parkstad is gestegen van 2,31% naar 2,45%, en is daarmee hoger dan de voorgaande jaren. De voorlopige cijfers liggen meestal wel iets hoger dan de definitieve aantallen.

Opvallend blijft de hoge uitval in de onderbouw van het VO. Dit gaat om uitvallers van de EOA (Eerste Opvang Anderstaligen). Analyse wijst echter uit dat het merendeel is gestart met de combi pre-entree/ inburgering. Omdat inburgering geen “door het ministerie van Onderwijs bekostigde schoolinschrijving” is, tellen deze jongeren formeel mee als VSV-er.

De uitval op HAVO 4-5 is dalend, maar nog steeds hoog (van 0,83% in 2016-2017, naar 0,70% in 2017-2018, naar 0,65% in 2018-2019). Deze jongeren zouden cognitief zonder meer in staat moeten zijn een startkwalificatie te halen.

In het MBO zien we een flinke stijging op niveau 2 en 3 en een daling op niveau 1 en 4. Jongeren die uitvallen met een niveau 1 diploma en een baan hebben, tellen niet mee als vsv-er. De uitval is hoog in vergelijking met de landelijke cijfers, behalve op niveau 4

De voorlopige cijfers over dit verslagjaar (2019-2020) komen normaal gesproken in maart 2021 beschikbaar. Over bovenstaande VSV-cijfers zijn factsheets met gedetailleerdere informatie beschikbaar op aanvraag.

ACTIES BUREAU VSV

Coronameldingen	365
Voordeurgesprekken	410
BAS-gesprekken	122
Huisbezoeken	1140
Ronde Tafel Gesprekken / Knooppuntgesprekken	728

O-teams	220
Intakegesprekken	49
Halt-verwijzingen	6
Gesprek met Officier van Justitie n.a.v. schoolverzuim	10
RMC-begeleidingstrajecten	2136

VOORLOPIGE VSV-ERS 2018-2019 TOTAAL

	2016-2017			2017-2018			2018-2019 voorlopig		
	dln	vsv	vsv%	dln	vsv	vsv%	dln	vsv	vsv%
Beekdaelen	2.490	43	1,73	2.411	32	1,33	2.390	42	1,76
Brunssum	1.935	33	1,71	1.896	51	2,69	1.819	44	2,42
Heerlen	5.548	174	3,14	5.448	157	2,88	5.402	174	3,22
Kerkrade	2.592	72	2,78	2.509	64	2,55	2.489	68	2,73
Landgraaf	2.555	57	2,23	2.494	46	1,84	2.438	52	2,13
Simpelveld	739	11	1,49	703	12	1,71	664	8	1,20
Voerendaal	949	14	1,48	895	9	1,01	841	4	0,48
Totaal	16.808	404	2,40	16.356	371	2,27	16.043	392	2,44

VSV-ERS VO

	2018-2019 voorlopig		
	dln	vsv	vsv%
Beekdaelen	1690	12	0,71
Brunssum	1230	8	0,65
Heerlen	3564	30	0,84
Kerkrade	1696	13	0,77
Landgraaf	1663	7	0,42
Simpelveld	488	1	0,20
Voerendaal	619	3	0,48
Totaal	10950	74	0,68

VSV-ERS MBO

	2018-2019 voorlopig		
	dln	vsv	vsv%
Beekdaelen	701	30	4,28
Brunssum	589	36	6,11
Heerlen	1839	145	7,88
Kerkrade	793	55	6,94
Landgraaf	775	45	5,81
Simpelveld	175	7	4,00
Voerendaal	222	1	0,45
Totaal	5094	319	6,26

VSV-PROGRAMMA 2016-2020 REGIO 39

Gemeenten en onderwijsinstellingen in Zuid-Limburg hebben in 2016 het programma regionale aanpak voortijdig schoolverlaten 2016-2020 RMC39 opgesteld, kortweg het VSV-programma genoemd. Vanuit dit programma worden rijksmiddelen beschikbaar gesteld ten behoeve van maatregelen om het aantal voortijdig schoolverlaters terug te brengen. Omdat dit programma voor de gehele regio Zuid-Limburg geldt, vraagt dit om goede afstemming met de subregio's Westelijke Mijnstreek en Maastricht-Heuvelland. Het programma bestaat uit drie programmalijnen, te weten:

- programmalijn 1: Sluitende aanpak jongeren in een kwetsbare positie [o.a. project Voordeel en Vervolg en overstap pro/vso];
- programmalijn 2: Attitude maatwerk, preventie in de keten;
- programmalijn 3: Snelle reparatie op maat [o.a. aanpak kwetsbare jongeren].

Bureau VSV Parkstad is in dit kader belast met programmalijn 3, omdat gemeente Heerlen contactgemeente is voor de regio Zuid-Limburg. Deze programmalijn bestaat weer uit drie maatregelen:

- consulenten kwetsbare jongeren;
- consulent kwetsbare jongere anderstaligen
- verzuimconvenant MBO;
- kortdurende arrangementen.

De programmalijnen 1 en 2 vallen niet rechtstreeks onder verantwoordelijkheid van Bureau VSV, maar wij participeren wel op het gebied van beleid en uitvoering van de diverse maatregelen. Het project Voordeel en Vervolg zou een aanbod moeten creëren voor de kwetsbare jongeren die niet in staat zijn om via de reguliere weg een startkwalificatie te behalen. Doelstelling van Voordeel en Vervolg was het verhogen van de arbeidsparticipatie en de ontwikkeling van de doelgroep tot duurzaam arbeidspotentieel voor de regio, door arbeidsmarkt- en toekomstgericht onderwijs op maat. Met betrekking tot de invulling van de Beroeps Begeleidende Leerweg (BBL) trajecten zijn de voorgenomen aantallen niet behaald. Dit had enerzijds te maken met de complexe leerbaarheid en de hieruit voortvloeiende begeleidingsvraag voor de deelnemers binnen de bedrijven alsook de onvoldoende instroom van kandidaten vanuit de gemeenten en UWV. Een goede ontwikkeling is dat er nu voorportalen worden ontwikkeld voor de verschillende arbeidsmarktregio's.

De overstap van leerlingen uit het pro-vso onderwijs naar het vervolgonderwijs, dagbesteding of werk is nadrukkelijk een punt van aandacht. Deze jongeren zijn inmiddels wettelijk vanaf 1 januari 2019 toegevoegd aan de RMC-doelgroep. Het 'monitoren' en ondersteunen van deze jongeren is daarmee een extra gemeentelijke taak in het kader van de RMC en zal de komende jaren verder geïmplementeerd moeten worden in de reguliere werkprocessen.

• Consulent kwetsbare jongeren

Consulenten kwetsbare jongeren blijven jongeren opsporen in een kwetsbare positie en gaan intensief met hen aan de slag. De consulenten hebben afgelopen schooljaar 875 jongeren begeleidt. De consulenten maken deel uit van een aantal netwerkoverleggen en bouwen deze verder uit. De Parkstadconsulenten nemen deel aan het project Voordeel en Vervolg en zij participeren binnen de uitstroomteams van de gemeenten, te beginnen in Heerlen. Zodoende zijn de Parkstadconsulenten een onderdeel van de bestaande netwerken die zijn opgezet om de kwetsbare jongeren te ondersteunen. Daarnaast zullen de consulenten deze netwerken verder uitbouwen.

Een aandachtspunt blijft dat er voor de jongeren, ondanks het Voordeel en Vervolgproject nog onvoldoende aanbod in de vorm van beschut werk, dagbesteding of leerwerkplekken, is. Er is sprake van een versnippering van initiatieven omdat er sprake is van lokaal beleid en de gemeenten dus eigen prioriteiten stellen. Tevens wordt steeds vaker aan de consulenten kwetsbare jongeren gevraagd om mee te denken met het onderwijsveld en de ketenpartners. Meestal gaat het over leerlingen die zijn vastgelopen in het schoolse

systeem en waarvoor alternatieven gezocht worden zoals bijvoorbeeld de voorportalen die nu ontwikkeld worden.

• Consulent kwetsbare jongere nieuwkomers

Er bleek in Parkstad behoefte aan extra inzet voor de doelgroep nieuwkomers. Dit zijn jongeren die om meerdere redenen kwetsbaar zijn. De effectiviteit van deze inzet is vooral gelegen in het opbouwen van een vertrouwensband met de jongeren. Dit is zeer tijdrovend, zeker gelet op de dynamische situatie waarin zij vaak verkeren. Ook moet er veel aandacht zijn voor het uitleggen van wet- en regelgeving etcetera. Een speciale informatiefolder in het Arabisch en Tigrinya (veelgebruikte taal in Eritrea) is hierbij erg nuttig gebleken. Daarnaast vraagt het ook het nodige masseerwerk om voldoende draagvlak

bij de ketenpartners te krijgen dan wel te behouden. Niet iedereen heeft immers evenveel affiniteit met en kennis van deze doelgroep. De jongere anderstaligen hebben extra veel last ondervonden van de coronacrisis. Het spreekt voor zich dat ze het spreken en horen van de taal nodig hebben om Nederlands te leren. Door het online onderwijs vanuit thuis is dit element weg gevallen en hebben veel jongeren vertraging opgelopen.

• Verzuimconvenant

Het MBO-verzuimconvenant voor de regio dat medio 2019 bestuurlijk geaccordeerd is moet leiden tot een uniforme werkwijze rondom de aanpak van verzuim en uitval voor de hele regio 39. Het verzuim van 18+ jongeren wordt in een eerder stadium aangepakt. Alle betrokken partijen zijn overtuigd van het nut van een vroegtijdige interventie. De intentie om verzuim eerder op te pakken is dan ook uitgesproken. Er wordt nu op diverse plaatsen gemonitord wat het

effect is van de eerdere interventie in relatie tot de tijdsinvestering. Het verzuimconvenant is geen einddoel maar vraagt juist om doorontwikkeling binnen de regio. De implementatie van dit verzuimconvenant is gestagneerd door de coronacrisis. De basis van deze aanpak is een gedegen verzuimregistratie. Deze was tot nu toe niet mogelijk door het abrupte omschakelen naar online onderwijs. Zodra deze verzuimregistratie weer mogelijk is, zal de implementatie worden voortgezet.

- Kortdurende arrangementen.

Middels de pilot 'kortdurende arrangementen' kunnen we middels het inzetten van een beperkt budget snel reageren als een jongere vanwege het kostenaspect niet verder kan op school of niet kan starten op een noodzakelijk toeleidingstraject richting onderwijs, arbeid of dagbesteding. Voorwaarde is wel dat er geen voorliggende voorziening is. Door deze pilot wordt langzaam duidelijk waar de hiaten zitten. Dit zullen we evalueren met de betrokken gemeenten of instanties.

LEERLINGAANTALLEN* NAAR ONDERWIJSOORT OP 01-10-2018

Basisonderwijs	2.441	1.828	5.530	2.797	2.397	657	891	16.541
Speciaal Basisonderwijs	65	49	302	125	93	37	23	694
Speciaal Onderwijs	58	65	292	134	82	22	19	672
Voortgezet Speciaal Onderwijs	53	53	217	97	89	32	19	560
Voortgezet Onderwijs	1.725	1.724	3.715	1.695	1.684	502	596	11.641
MBO BOL	614	556	1.737	820	695	179	229	4.830
MBO BBL	83	66	217	109	99	28	22	624
Totaal	5.039	4.341	12.010	5.777	5.139	1.457	1.799	35.562

* Gegevens DUO. Betreft jongeren tot 23 jaar, zonder en met startkwalificatie.

● Beekdaelen*
● Heerlen
● Landgraaf
● Voerendaal

● Brunssum
● Kerkrade
● Simpelveld
● Parkstad

TAAKUITVOERING RONDOM KWETSBARE OVERSTAPPERS

Onderwijspositie op 01-10-2018	MBO1	PRO	VMBO-BBL	VSO	Totaal
Aantal kwetsbare overstappers	148	78	297	110	633
Aantal jongeren preventief begeleid ivm overstap	40	3	25	8	76
Aantal jongeren curatief begeleid	41	34	20	36	131

* Een kwetsbare overstapper is een jongere die op 01-10-2018 op een van bovenstaande schoolsoorten stond ingeschreven, en op 01-10-19 niet meer op dezelfde richting

SITUATIE KWETSBARE OVERSTAPPERS OP 01-10-2019

Onderwijspositie op 01-10-2018	MBO1	PRO	VMBO-BBL	VSO	Totaal
Aantal kwetsbare overstappers	148	78	297	110	633
Startkwalificatie	5	0	4	0	9
Onderwijs	54	23	226	29	332
Werk > 12 uur per week	37	34	13	21	105
Dagbesteding	0	0	0	3	3
Uitkering	13	8	9	27	57
Overig	39	13	45	30	127

* Een kwetsbare overstapper is een jongere die op 01-10-2018 op een van bovenstaande schoolsoorten stond ingeschreven, en op 01-10-19 niet meer op dezelfde richting.

WEETJES

- De consultants van bureau VSV Parkstad hebben dit schooljaar 20.000 telefoontjes, smsjes of appjes verwerkt.
- Deze consultants hebben 1140 huisbezoeken afgelegd.
- De consultants hebben 365 corona gerelateerde zaken gehad.
- Er zijn 410 voordeurgesprekken geweest.

RESULTATEN/BESTEMMINGEN ONDERZOEKEN VSV-ERS EN KWETSBARE JONGEREN

Opleiding	16	32	113	60	36	15	6	278
werk>300	45	65	299	138	76	25	13	661
werk als zelfstandige	2	3	9	3	2	0	1	20
Traject naar werk	0	2	8	4	5	0	0	19
uitkering PW/WW	7	8	40	13	17	0	0	85
uitkering Wajong en dagbesteding	4	4	11	5	4	2	0	30
Dagbesteding/(nog) geen wajong	6	3	14	5	11	0	4	43
Hulpverlening	6	7	38	18	10	1	1	81
Geen daginvulling	0	2	7	4	2	0	0	15
Geen contact tot stand gekomen / wil geen bemiddeling	21	19	123	63	39	4	3	272
overige (bijv verhuisd of 23 jaar)	7	16	55	28	15	2	3	126
Nog in onderzoek	19	39	199	95	54	12	9	427
Totaal	133	200	916	436	271	61	40	2057

● Beekdaelen*
 ● Brunssum
 ● Heerlen
 ● Kerkrade
 ● Landgraaf
 ● Simpelveld
 ● Voerendaal
 ● Parkstad

TRAININGEN/(BIJ)SCHOLING

Bijscholing is belangrijk om de kennis van de medewerkers up-to-date te houden, en te zorgen voor een verdere professionalisering. In het afgelopen jaar heeft een deel van de consultants een cursus gevolgd in het professioneel begeleiden van kwetsbare jongeren. Daarnaast hebben een aantal consultants modules van hun BOA-opleiding gevolgd. De consultants van het MBO en de consultants kwetsbare jongeren worden ook getraind in het toepassen van de educatiemeter. De leerplichtconsultanten hebben vervolgens weer een digitale training gevolgd over het afleggen van voordeurbezoeken in de Coronaperiode. Het secretariaat en de administratie hebben een opfris-training gevolgd in het gebruik en schrijven van e-mails.

KIJK HIER VOOR DE ONLINE VERSIE:

www.verknoeiijetoeekomstniet.nl
 Informatie: info@vsv-parkstad.nl